

ACTIVITATEA EDITORIALĂ A REUNIUNII CULTURALE “CELE TREI CRIȘURI” ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

de
RADU ROMĂNAȘU

Reuniunea culturală “Cele Trei Crișuri” a fost întemeiată în toamna anului 1919 la Oradea, din inițiativa colonelului George Bacaloglu, în colaborare cu un grup de intelectuali locali, în frunte cu Roman Ciorogariu, Radu Demetriu, Andrei Crișanul, Aurel Lazăr, Nicolae Zigre, etc¹.

Explicația apariției sale trebuie căutată în noile condiții create după momentul 1918, când are loc o trecere de la militantismul cultural subsumat idealului unității politice spre unul al modernizării și deschiderii, al reformelor culturale, care vizau cuprinderea largă a socialului, așa cum arăta Vasile Pârvan, spre instituirea “culturii sociale”. Astfel începe să fie vehiculată ideea potrivit căreia cultura și personalitățile culturale devin exigibile în largă acțiune de culturalizare a maselor².

În această viziune a încercat să se încadreze și activitatea editorială a Reuniunii culturale “Cele Trei Crișuri”, care alături de alte mijloace de promovare a culturii (șezători artistico-literare, conferințe, serbări, concerte, organizarea de biblioteci și muzee, etc.) a urmărit să ridice nivelul cultural al populației românești bihorene, să întărească conștiința națională a acesteia, într-o zonă multiethnică, unde minoritățile dezvoltau o cultură bine încheată³.

Indiscutabil, Reuniunea s-a exprimat cel mai bine în peisajul editorial bihorean interbelic prin revista *Cele Trei Crișuri*, care odată cu apariția sa (15 aprilie 1920) a devenit organul ei de propagandă culturală. George Bacaloglu, directorul acesteia, declara intenția sa de a posta revista în tradiția *Familiei*, editată de Iosif Vulcan⁴.

Încă de la începuturile sale, revista prezintă publicului cititor crezul său cultural: “În vremuri atât de grele, față de înmulțirea zilnică a necesităților și a problemelor revista “Cele Trei Crișuri” va continua să desfășoare activitatea sa românească și latină, pentru a impune tot mai departe, conștiința unei

¹ Aurel Tripon, *Monografia almanah a Crișanei – Județul Bihor*, Tipografia Diecezană, Oradea, 1936, p. 179

²*** *Cultură și societate în epoca modernă*, Editura Dacia, Cluj- Napoca, 1990, p. 273

³ Ion Bradu, *Reuniunea culturală “Cele Trei Crișuri” din Oradea*, în *Contribuții culturale bihorene*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Bihor, Oradea, 1974, p. 190

⁴ Viorel Faur, *Contribuții la cunoașterea istoriei Bihorului*, vol. I, Editura Muzeului Județean Bihor, Oradea, 1970, p. 101

munci bine împlinite, a unei realizări de care, pe zi ce trece se simte tot mai imperioasă nevoie”⁵.

Perseverența cu care a fost condusă de George Bacaloglu a făcut din *Cele Trei Crișuri* o revistă de elită, apreciată pe plan național și internațional. În coloanele ei s-au tratat probleme dintre cele mai variate. Au fost publicate numeroase articole istorice și literare, întregite cu ilustrații desprinse din viața cotidiană interbelică și din peisajul românesc. De asemenea, nu erau neglijate evenimentele politice, sociale și culturale consumate în țară și străinătate, ce erau grupate sub titlul de “Noutățile zilei”, apariția diverselor reviste culturale din România, cărțile tipărite de diverse edituri românești și străine, toate informațiile fiind analizate și comentate cu înalt profesionalism⁶.

Fiecare număr al revistei cuprindea o anumită temă desfășurată și susținută prin articolele diferiților scriitori din țara întreagă. Astfel s-a prefigurat o emulație spirituală de care a beneficiat nu numai populația din zona graniței de vest, ci și restul regiunilor țării, care nu întotdeauna cunoșteau realitățile de pe întreg teritoriul României Mari⁷.

Colectivul redacțional a cuprins la început doar câteva personalități domnice de a înviora atmosfera spirituală din ținutul Crișanei. Numele inițiatorilor Roman R. Ciorogariu, Ghe. Bacaloglu și Al. Pteancu s-au confundat cu destinul revistei.

În cele două decenii de existență a acesteia se pot evidenția două perioade: una este cuprinsă între anii 1920-1933, iar cealaltă se desfășoară între 1933-1940. Ultima perioadă amintită este marcată de transformarea profilului ei în *Anale culturale*, deoarece un aer academic adia printre coloanele ei, specializate în probleme care necesitau numai intervenții docte. Totuși, și în intervalul 1933-1940 sunt publicate materiale de literatură și poezie populară, sub semnătura lui Mihail Sadoveanu și D. Caracostea.

Prima etapă, este categoric perioada de glorie a revistei. Într-un interval foarte scurt, numărul colaboratorilor devine impresionant. Putem enumera doar cele mai recunoscute nume din viața culturală a vremii: Lucian Blaga, Ion Agârbiceanu, Mihail Dragomirescu, Eugen Lovinescu, Gala Galaction, Victor Eftimiu, Cincinat Pavelescu, Emil Isac, Emanoil Bucuța, Constantin Rădulescu-Motru. Acestora li se adaugă colaboratorii locali Gheorghe Ciuhandru, Aurel Lazăr, Eugeniu Speranția, Gheorghe Tulbure. Revista devine un teren unde se vehiculau idei și diverse formule artistice, se confruntau opinii, totul sub nota echilibrului și al bunului gust.

⁵ *Cele Trei Crișuri*, 1936, nr. 3-4, p. 55

⁶ *Ibidem*, nr. 9-10, p. 155

⁷ *Ibidem*, 1931, nr. 5-6, p. 75

În anul 1933, când se atinge apogeul acestei publicații, în paginile ei apar materiale semnate de alte nume prestigioase: I. Al. Brătescu-Voinești, Gh. Bogdan-Duică, I. Bianu, Ovid Densușianu, Dimitrie Gusti, Cezar Petrescu, Sextil Pușcariu, Ion Pilat, George M. Zamfirescu, Elena Farago, etc.⁸ De altfel, Reuniunea încă de la constituirea sa a acționat în vederea colaborării scriitorilor din întreaga țară la cea mai importantă publicație editată de ea - *Cele Trei Crișuri*. Acest fapt reiese și dintr-un document emis la 16 septembrie 1920 și trimis oficialităților bucureștene, din care rezulta dorința societății culturale orădene de a-i populariza pe toți scriitorii țării⁹.

Ca urmare, pe adresa redacției revistei au sosit din diverse zone ale țării, scrieri care aparțineau unor domenii diverse: nuvele, povestiri, poezii (și poetul Alexandru Macedonski a trimis redacției spre editare una din poeziile sale), cântece populare, articole de geografie, istorie, critică literară, filosofie, tehnică, medicină, precum și informații culturale din țară grupate în *scrisori bănățene*, *scrisori din Ardeal* și *scrisori sătmărene*¹⁰.

Corespondența care propunea spre publicare o poezie sau anumite articole era formulată în general simplu, dar sugestiv: "Trimit aceste versuri - nota I. N. Pârvulescu din Pitești - pentru revista dumneavoastră, încercând să restabilesc iarăși legături cu publicațiile literare..."¹¹.

Revista primea, de asemenea, anunțuri de la alte societăți culturale sau muzee, care doreau să informeze publicul dintr-o anumită parte a țării despre manifestările ce doreau să le organizeze. Ele trimiteau aceste note informative bazându-se și pe faptul că revista *Cele Trei Crișuri* va realiza și o mică propagandă culturală în jurul lor, astfel încât publicul să fie tentat să participe la acele întruniri, conferințe sau expoziții avute în vedere de respectivele asociații. La 22 ianuarie 1925, revista primea din partea direcției Muzeului Militar Național din București un anunț în care se prezenta organizarea, inventarul și sediile muzeului. Toți românii erau invitați să le viziteze atât la București, cât și în secțiunile sale militare din principalele orașe ale țării: Timișoara, Oradea, Cluj, Sibiu, Cernăuți, Chișinău, Iași, Craiova, Constanța. Fiind un admirabil instrument de educație și propagandă națională, revista *Cele Trei Crișuri* recomanda românilor să viziteze muzeul. Vizitarea sa - arăta revista - "ne evocă trecutul nostru vitejesc, valoroasa participare a țării noastre în războiul mondial, ca și contribuția noastră eroică pentru apărarea cauzei comune"¹².

⁸ Viorel Horj, *Semicentenarul revistei "Cele Trei Crișuri"*, în *Crișana*, 1970 nr. 80, p. 2

⁹ Lucia Bieltz, *Un document inedit referitor la Marea Reuniune "Cele Trei Crișuri" din patrimoniul Muzeului Național de istorie*, în *Crisia*, 1987, p. 353-355

¹⁰ Arhivele Naționale-Direcția Județeană Bihor (în continuare AN-DJBh), *fond Reuniunea Culturală "Cele Trei Crișuri"*, dos. 23, f. 220

¹¹ *Ibidem*, f. 231

¹² *Cele Trei Crișuri*, 1925, nr. 2, p. 37

Revista, luând un avânt din ce în ce mai mare și sesizând tot mai mult nevoia de cultură a cititorilor săi, a înființat și la București (str. Regală nr. 18) o redacție a *Celor Trei Crișuri*. În acest mod s-a reușit o conectare mai rapidă la viața culturală ce pulsa în capitală, de aici revista ajungând într-un timp mult mai scurt, la Cernăuți și Chișinău¹³. Ea a oglindit, în paginile semnate de cele mai autorizate condeie, crâmpie de viață din cuprinsul Bucovinei și Basarabiei¹⁴.

Într-un timp relativ scurt, *Cele Trei Crișuri* a reușit să devină una dintre cele mai evolute reviste, ca fond și formă, nu numai în țară ci și peste hotare. Revista, care avea drept scop consolidarea vieții spirituale la granița de vest a țării, a îmbrățișat pe lângă problemele de interes național românesc și una dintre cele mai dureroase probleme, aceea a românilor de peste hotare și, în special, cea a românilor transnistrieni. *Cele Trei Crișuri* și-a întins influența din 1928, dar mai ales din decembrie 1935 și în această regiune, unde factorii socio-politici nu permiteau o dezvoltare normală a vieții culturale românești¹⁵.

Se simțea, din ce în ce mai acut, necesitatea colaborării mai energice a tuturor publicațiilor românești, în vederea sincronizării eforturilor de promovare a culturii. O inițiativă notabilă, a avut revista *Ilustrația* din București, care s-a adresat lui George Bacaloglu, la 6 martie 1926 prin următorii termeni: “Stimate confrate... vă propunem un schimb între revistele noastre și anume: noi vom publica la rubrica “Bibliografii” sumarul revistei dumneavoastră la fiecare apariție și vă rugăm ca și dumneavoastră să tipăriți pe cel trimis de noi”, se cerea în continuare și un schimb de anunțuri cu privire la prețul abonamentului, publicității, etc¹⁶.

Un alt apel, de aceeași factură sosea la redacția revistei, în 9 iunie 1926, de la publicația săptămânală *Radio-România*. În nota trimisă direcțiunii se specifica că radiofonia românească este neglijată față de alte țări europene: “Pentru ca să înlăturăm în parte acest neajuns, vă propunem schimbul revistelor noastre rugându-vă să extrageți din Radio-România tot ceea ce credeți că poate interesa publicul dumneavoastră cititor... Nădăjduim că în acest mod să putem trezi cu colaborare binevoitoare, interesul publicului pentru radiofonie, care departe de a fi o simplă distracție, este azi o adevărată necesitate socială și națională...”¹⁷.

La 28 ianuarie 1926 sosea de la Praga o altă ofertă de colaborare culturală între revista orădeană și o agenție de presă cehoslovacă, cu secții pentru

¹³ *Ibidem*, 1930, nr.3, p. 50

¹⁴ *Ibidem*, 1937, nr. 7-8, p. 152

¹⁵ *Ibidem*, nr. 11-12, p. 238-239

¹⁶ AN-D JBh, fond Reunirea Culturală “Cele Trei Crișuri”, dos. 1, f. 28

¹⁷ *Ibidem*, f. 116

țările din Europa Centrală și Balcani. Aceasta avea și o secție românească, înființată în 15 noiembrie 1925, care edita pentru ziarul românesc un buletin zilnic, ce era trimis revistei *Cele Trei Crișuri* încă de la primul număr. Tot această secțiune culegea știrile de propagandă românească din ziarul românesc, care apoi erau publicate în presa țărilor străine. În acest scop, agenția de presă dorea "să ne expediati și dumenavoastră ziarul în mod regulat"¹⁸.

În momentele de criză financiară, care puneau în pericol existența revistelor culturale, unitatea factorului românesc se evidenția cel mai bine. În anul 1927, George Bacaloglu a fost nevoit să ceară ajutorul primăriei municipiului Târgu Mureș, pentru acordarea unei subvenții. Răspunsul serviciului financiar al urbei mureșene a fost prompt: "... Luând în considerare opera îndeplinită prin această revistă și reputația ei de opt ani, se hotărăște acordarea revistei *Cele Trei Crișuri* un ajutor – subvenție în sumă de 2000 de lei..."¹⁹.

Într-o situație de certă criză, George Bacaloglu a adresat o scrisoare Ministerului Muncii, Cooperăției și Asigurărilor Sociale, mai precis președintelui Cooperativelor de producție și de consum, prin care cerea să fie ajutată "materialicește această Reuniune spre a-și putea duce mai departe munca întreprinsă, pentru binele neamului nostru". Ajutorul putea îmbrăca forma unor subvenții sau abonarea la revista *Celor Trei Crișuri*²⁰.

Toate aceste neajunsuri și impasuri au fost depășite cu numeroase sacrificii, Reuniunea continuând să se afirme în spațiul cultural românesc ca o punte de unire sufletească între toți românii. Astfel, cu prilejul împlinirii a 60 de ani de apariție a ziarului *Universul*, revista și Reuniunea "Cele Trei Crișuri" a transmis o telegramă celui mai vechi cotidian românesc, prin care îi evidențiază rolul de purtător și animator al slovelor, care au zidit sufletul național²¹.

Revista a fost la fel de "simțitoare" și cu oficiosul românilor din Statele Unite și Canada, care împlinea 30 de ani de existență în 1935. Însuflețită de această mare sărbătoare, revista *Cele Trei Crișuri* a închinat un număr special ziarului românesc *America*²².

Și în momentele mai dificile, revista a fost alături de cititorii săi, propagând încrederea într-un viitor mai bun. În evenimentele anului 1932, legate de pretențiile revizioniste maghiare, *Cele Trei Crișuri* a luat o atitudine fermă

¹⁸ *Ibidem*, f. 3

¹⁹ *Ibidem*, f. 45

²⁰ *Ibidem*, f. 8

²¹ *Cele Trei Crișuri*, 1933, nr. 5-6, p. 71

²² *Ibidem*, 1935, nr. 7-8, p. 114

față de stările de fapt, criticând agitațiile nejustificate ale Ungariei. Marile manifestații antirevizioniste de la granița de vest, și de la București, au fost prezentate amplu în paginile revistei. Reuniunea nu a abdicat de la ideea colaborării cu elementul minoritar pe o platformă culturală comună, însă revizuirea Tratatului de la Trianon nu putea fi luată în discuție. Atitudinea ei a rămas fermă în această privință: "... trebuie respectată pacea – și ea nu va putea trăi decât respectând alcătuirea tratatelor... care au îndeplinit legea sfântă a naționalităților"²³.

Revenind la sfera vieții culturale, revista *Cele Trei Crișuri* a organizat – sub titlul "Premiile noastre" – un concurs de creație literară (nuvelă) desfășurat în anul 1924. Și de această dată sacrificiile financiare au fost mari în mijlocul unor greutăți materiale ce păreau insurmontabile. Totuși, revista a așteptat un rod spiritual de la scriitorii intrați în competiție, care prin creațiile lor puteau să realizeze o emulație spirituală folositoare literaturii. Ocupantul locului întâi obținea 5000 lei, al doilea 1000 și al treilea 500 lei. În sensul apropierei de cultura maghiară, redacția revistei a acordat alte trei premii de câte 1000 de lei fiecare pentru traducerea nuvelor premiate în limba maghiară²⁴.

Comisia de lectură a primit 56 de manuscrise, ceea ce a depășit așteptările Reuniunii. Locul întâi a fost ocupat de nuvela "Biata Juliska" de Maria Staiculescu, pe locul doi la egalitate situându-se nuvelele "Dureri înăbușite" de Dem. Gălman, "Blestemul" de Alex. Mănculescu și "Amăgiri" de Alice Gabrielescu. Alte 12 manuscrise au fost aprobate pentru publicare.

Entuziasmul cu care au fost întâmpinate aceste premii de către concurenți este evidențiat de cuvintele unuia dintre laureați: "gestul revistei dumneavoastră este neprețuit, cu atât mai mult cu cât ați dat posibilitatea de a se afirma unor talente tinere, rămânându-vă dumneavoastră mulțumirea de a fi inițiatorii acestui concurs, al unei minunate înțelegeri a timpului în care trăim"²⁵.

Și presa internațională a recunoscut eficiența activității pe teren național a revistei *Cele Trei Crișuri*. În urma numeroaselor articole dedicate evenimentelor internaționale, aprecierile străinătății după 16 ani de muncă rodnică au fost pe măsură: librăria *Plon* din Paris, printr-o adresă trimisă la redacție, solicita un schimb de publicații și își exprima dorința de a strânge raporturile cu revista și instituția *Cele Trei Crișuri*; ziarul *Messaggero* din Roma a evidențiat și el într-un articol propaganda inițiată de Reuniune pentru

²³ *Ibidem*, 1932, nr. 11-12, p. 110

²⁴ *Ibidem*, 1924, nr. 10, p. 1

²⁵ AN-D JBh, *fond Reuniunea Culturală "Cele Trei Crișuri"*, dos. 7, f. 6

răspândirea culturii italiene în România, în vreme ce Universitatea din California (Los Angeles) solicita trimiterea revistei *Cele Trei Crișuri* în Statele Unite declarându-se pentru o colaborare între cele două instituții²⁶.

Pentru a argumenta aceste inițiative întreprinse de presa internațională, prezentăm în continuare o trecere în revistă a unor însumări de titluri, care se regăseau în mai multe numere ale *Celor Trei Crișuri: România și Societatea Națiunilor* (în limba română și franceză), *Franta și România* (limba română, limba franceză), *Pro-latio Congresul Presei Latine* (1927, în limbile română, franceză, italiană), *Basarabia. Un deceniu de la Unire* (1918-1928), *Dobrogea. Semicentenarul ei* (1878-1928), *Ardealul și Banatul, un deceniu de la unire* (1918-1928), *Românii de peste hotare. Probleme culturale. Artă românească. Umorul românesc. Femeia română. Aspecte de vară, Teatrul românesc. Două centenare: Romantismul și Mistral. Aspecte ale spiritului contemporan. Nuvela românească. Privire asupra literaturii române. Crăciunul și datinile românești. Armata noastră (tineretul), Un an de la Restaurare (închinat M.S. Regelui Carol al II-lea), Căsătoria Domniței Ileana. Istoricul Castelului Peleş. Congresul Interparlamentar. Parlamentul popoarelor. Diferite limbi. Aspecte de la Congresul interparlamentar. Sărbătorirea d-lui Goga. Pagini literare și de artă dramatică. Curente politice europene. Masacrul de la Nistru*²⁷.

Trebuie, de asemenea, să menționăm *numerele speciale* închinat de revista *Cele Trei Crișuri* Congresului latin și interparlamentar, Franței, Străjeriei, Teatrului românesc, Expoziției și Pavilionului românesc de la Paris, și altor probleme culturale și naționale²⁸.

Reuniunea s-a bucurat și în țară de multe aprecieri. Numeroase personalități politice și culturale românești din perioada interbelică au vizitat sediul Reuniunii și revistei *Cele Trei Crișuri*, aceasta ca o recunoaștere a rolului jucat de instituția de cultură bihoreană în peisajul cultural transilvănean și național.

Printre oaspeții de seamă îi menționăm pe: Alexandru Vaida-Voevod, Constantin Angelescu, Nicolae Iorga, Gh. Crișan, Ștefan C. Ioan, Bogdan Duică, Victor Antonescu, Iosif Pop, Titu Constantinescu, Maria și Cella Delavrancea-Lahovary, C. Naumescu, membrii unui cor cehoslovac, C. Bacaloglu, etc²⁹.

La 18 martie 1923, Adunarea generală a Reuniunii a votat o hotărâre importantă în ceea ce privește acțiunea de propagare a cuvântului tipărit la

²⁶ *Cele Trei Crișuri*, 1935, nr. 7-8, p. 116

²⁷ *Ibidem*, 1934, nr. 3-4, p. 40

²⁸ *Ibidem*, 1938, nr. 3-4, p. 77

²⁹ *Ibidem*, 1935, nr. 1-2, p. 40-41

sate și anume editarea unei reviste specifice intitulată *Cele Trei Crișuri pentru popor*, sub conducerea lui George Bacaloglu. Ca directorul general, a fost numit Gheorghe Tulbure, în funcția de secretar general fiind ales D. Gâldău. Se specifica faptul că revista apărută până în 1923 va rămâne numai pentru “literatura aleasă”, iar cea nouă își va propune să răspândească lumina culturii în sate, prin utilizarea unui limbaj accesibil sătenilor³⁰.

Revista *Cele Trei Crișuri pentru popor* s-a stăduit să cuprindă în paginile sale problemele variate cu care se confruntau satele românești interbelice din Bihor, Maramureș și în general din toate regiunile în care “românii au fost lăsați în părăsire și în întuneric de vechii stăpânitori”.

Pe lângă acțiunea de culturalizare a satelor, revista a urmărit “să dezgroape și să scoată la lumină comorile ascunse și atât de bogate ale sufletului popular”. Acesta se dorea fi recuperat din poveștile, cântecele, glumele și snoavele românești sau din “alte produse de veacuri ale talentului poporal, atât de bogat înzestrat de la fire”³¹.

Pentru culegerea acestora, din “colibele” de la țară, revista a luat hotărârea de a stimula prin acordarea unor premii pe cei angajați în culegerea materialului folcloric și poetic din satele bihorene.

Astfel, suma de 1000 lei s-a acordat pentru cea mai bună colecție de cântece, doine, hore, strigături din popor transcrise în graiul original și în cea mai fidelă formă populară. Un alt premiu viza cea mai bună colecție de credințe, superstiții, datini și obiceiuri populare, culese de asemenea “cu grijă și transcrise în chip de povestire curată și nefalsificată”³².

Revista *Cele Trei Crișuri pentru popor*, ca organ de presă a secției a treia a Reuniunii, ce își propunea propaganda culturală la sate, dorea să închidă între paginile sale “tot ce privește viața satelor și tinde la luminarea țăranului nostru: cuvinte de povață și îndrumare culturală, sfaturi economice și gospodărești, legende, povești, întâmplări, fapte istorice, cântece, zicale, anecdote, cântece și credințe din popor, știință popularizată, tălmăciri de legi și orânduiele de țară, viața sătenilor din alte țări, frumusețile și bogățiile țării noastre, povestiri cu tâlc din viața noastră și a altor neamuri, știri de folos și învățătură de la noi și din toată lumea etc”³³.

Spre exemplificare, iată ce articole cuprindea un număr al revistei *Cele Trei Crișuri pentru popor*: *La nașterea Mântuitorului* (de G.A. Petre), *Când umbla Dumnezeu cu Sân Petru pe pământ* (de Gh. Tulbure), *Cântec de stea, Românii din Ardeal, până la Mihaiu-Viteazul* (de Riza Alex), *Nasul și*

³⁰ *Ibidem*, 1923, nr. 3, p. 48

³¹ AN-D JBh, *fond Reuniunea Culturală “Cele Trei Crișuri”*, dos. 7, f. 6

³² *Cele Trei Crișuri*, 1925, nr. 4, p. 73

³³ *Cele Trei Crișuri pentru popor*, 1925, nr. 3, p. 2

gura (de George Bota), *Pregătirea grâului* (de Ioan G. Botez), *Folosul școalei* (de Emil Asan), *Despre multe boli lumești – nesifilitice* (de dr. Pană), *Vești din lume și țară*³⁴.

Se observă o încercare de acoperire a realităților din diverse domenii, pentru ca țăranul român să poată să țină pasul cu cerințele vremii, fiecare articol având o valoare cultural-educativă.

De altfel revista a fost în permanent îmbunătățită, pentru a corespunde cât mai mult scopului propus³⁵.

Abonamente gratuite pentru cele două reviste au primit școlile primare din următoarele comune bihorene: Cefa, Vașcău, Vadu-Crișului, Batăr, Tileagd, Tulca, Salonta-Mare, Ciumeghiu, Beiuș. Beneficiau de gratuitate și o serie de organizații studențești din țară și străinătate, pentru cele din urmă, revistele ajungând la Sofia, Viena, Praga, Roma, Berlin, Paris și chiar pe continentul american. De asemenea, micilor înjghebări culturale și de lectură ale elevilor liceelor din țară, li se făceau abonamente gratuite³⁶.

Indiscutabil, *revista satelor* a fost organul popular de presă al Reuniunii, care a răspândit cultura la sate și a promovat sentimentul național și în rândurile locuitorilor din mediul rural³⁷.

Noul organ de propagandă pentru săteni a apărut în conformitate cu prevederile statutare, bucurându-se de o primire caldă din partea presei și a cititorilor de la sate. Se făceau zilnic abonamente, semn că populația rurală era receptivă la cuvântul românesc scris pe înțelesul ei.

Pentru menținerea acestei stări de spirit s-a apelat la preoții și învățătorii care funcționau în mediul rural pentru organizarea unei acțiuni de recomandare și răspândire a publicației printre săteni³⁸. În același sens trebuie să amintim și eforturile lui Gheorghe Tulbure, care pe lângă redactarea revistei pentru popor, a acționat și în direcția editării unor broșuri ce conțineau "o lectură atrăgătoare și de folos" pentru săteni, grupând în general povestiri moralizatoare. O primă apariție s-a concretizat la tipografia "Cele Trei Crișuri" în anul 1925, sub titlul *Povestiri cu tâlc*, autorul propunându-și ca următoarele broșuri să formeze o bibliotecă specială pentru săteni intitulată "Biblioteca populară a Crișurilor"³⁹.

În jurul revistei culturale *Cele Trei Crișuri* s-a început, încă din martie 1922, o mișcare de apropiere a culturii române față de cea maghiară. La

³⁴ *Ibidem*, 1926, nr. 12, p. 1

³⁵ AN-D JBl, *Fond Reuniunea Culturală "Cele Trei Crișuri"*, dos. 1, f. 10

³⁶ *Ibidem*, dos. 7, f. 2

³⁷ *Cele Trei Crișuri*, 1935, nr. 1-2, p. 43

³⁸ *Ibidem*, 1923, nr. 10, p. 164

³⁹ Gheorghe Tulbure. *Povestiri cu tâlc*, Tipografia "Cele Trei Crișuri", Oradea, 1925, p. 3

început au existat câteva fapte izolate, concretizate prin câteva traduceri reciproce din cele două literaturi⁴⁰.

Un pas concret realizat pe tărâmul apropierii între români și maghiari, a fost organizarea unei societăți a scriitorilor, gazetarilor și artiștilor de toate categoriile, fără nici o diferență de naționalitate. Scopul noii societăți era cunoașterea literaturii româno-maghiare prin traduceri și înființarea unui club comun, în cadrul căruia să se organizeze conferințe săptămânale, care să ia în dezbateri diverse probleme istorice, literare și culturale specifice epocii.

Statutele societății au fost votate cu prilejul unei Adunări generale. A fost ales, prin vot secret, un comitet local, în fruntea căruia au fost desemnați ca președinți activi Iren de Pálffy și M. G. Samarineanu, inițiatorul acestei idei⁴¹.

Unul din obiectivele majore pentru care a militat asociația s-a materializat în cursul lunii decembrie a anului 1922, prin editarea unei reviste cu un conținut literar, artistic, teatral și social intitulată *Aurora*, care a apărut la Oradea într-o redactare bilingvă româno-maghiară. Aceasta își propunea să publice cât mai multe traduceri din limba română în cea maghiară și invers, urmărind cu o deosebită atenție și mișcarea artistico-teatrală din ambele părți, prin bogate cronici și recenzii. Despre *Aurora* s-a vorbit mult în acea perioadă și, desigur, a fost un eveniment semnificativ, care s-a petrecut pe scena culturală a Transilvaniei⁴².

În paginile revistei s-au publicat interviuri cu fruntașii culturii și politiciii maghiare din Transilvania. George A. Petre și Alexandru Olteanu au militat ferm pentru schimbul cultural între cele două popoare. Aceste demersuri au avut rolul de a strânge legăturile de colaborare între intelectualitatea română și cea maghiară pe scena culturală a Bihorului interbelic.⁴³

Ca rezultat al acestei înțelegeri și conlucrări a apărut o antologie din poezii români moderni, ale căror versuri au fost traduse în limba maghiară de Keresztury Sandor. În replică, un scriitor maghiar orădean a pregătit în anul 1922 o culegere de nuvele din cei mai reprezentativi scriitori români⁴⁴. Colaborarea culturală a înregistrat noi momente semnificative la sfârșitul lunii iunie 1923, când la Oradea a apărut o antologie a poezilor moderni maghiari, transpusă în românește de Iustin Ilieșiu. Au fost traduse versuri din peste 25 de poeți unguri, un loc important ocupând poeziile lui Ady Endre

⁴⁰*Cele Trei Crișuri*, 1922, nr. 15, p. 239

⁴¹*Ibidem*, nr. 5-6, p. 96

⁴²*Ibidem*, nr. 15, p. 239

⁴³*Ibidem*, 1939, nr. 9-10, p. 184

⁴⁴*Ibidem*, 1922, nr. 12, p. 1

și Babits Mihaly. Volumul s-a intitulat *Laura*, și a fost legat într-o copertă lucrată artistic de pictorul Ghiță⁴⁵. Revista *Cele Trei Crișuri* a continuat acțiunea prin editarea în februarie 1926 a unui volum de poezii și nuvele din literatura română, pe care le-a tradus în limba maghiară⁴⁶. Dintre scriitorii și poeții români echivalați în ungurește amintim pe: Eminescu, Coșbuc, Vlahuță, Sadoveanu, Rebreanu, Blaga, etc.

Din păcate în calea acestor colaborări culturale s-au ridicat o serie de piedici. Cea dintâi a venit chiar din partea oficialităților, care nu agreau ideea, pe motivul că aceasta a sosit prea timpuriu într-o fază a societății în care nu exista încă condițiile concrete pentru realizarea apropierei româno-maghiare. Pe de altă parte exista și o oarecare lipsă de încredere reciprocă, generată de deosebirile artistice și ideologice dintre scriitorii maghiari. Astfel, Ligeti Ernő, fost redactor la *Napkelet*, a inventariat aceste dificultăți și a propus editarea unei reviste în limba română, care să se ocupe exclusiv de cultura maghiară. Un alt reprezentant al părții maghiare Daday Lorant își manifesta neîncrederea față de apropierea româno-maghiară apreciind rezultatele obținute ca fiind slabe. Acestor dificultăți li s-au adăugat și cele financiare, astfel că revista își încetează apariția în iunie 1923. A reapărut în anul următor fiind redactată numai în limba maghiară⁴⁷. Viața *Aurorei* n-a fost lungă (nici un an de existență), însă ea a încercat să ajungă în toate mediile culturale care înțelegeau scopul sincer pentru care a militat⁴⁸. Fără îndoială, experiența revistei orădene nu a fost izolată. Au existat și alte publicații bilingve: *Culisele* (Cluj), *Cimbora* (Satu Mare), dar se pare că revista *Aurora* s-a remarcat prin programul ei pe care a dorit să-l aplice în viață în mod consecvent. Dacă n-a reușit în întregime n-a fost vina redactorilor ci a împrejurărilor de moment⁴⁹.

Activitatea editorială a Reuniunii "Cele Trei Crișuri", a intrat într-o nouă fază de acțiune culturală prin achiziționarea unei tipografii care a început să funcționeze din anul 1922, alături de o editură proprie, în același timp înregistrându-se eforturi pentru deschiderea unei librării, toate urmând să poarte același nume simbolic de "Cele Trei Crișuri". Era un pas însemnat pe drumul concretizării mai multor puncte din programul cultural al Reuniunii, care s-a angajat într-o muncă dezinteresată pentru completarea treptată a multor necesități contribuind, în limitele puterii sale, la efortul general de ridicare culturală sesizabil la nivelul întregii țări⁵⁰.

⁴⁵ *Ibidem*, 1923, nr. 6, p. 100

⁴⁶ *Ibidem*, 1925, nr. 12, p. 193

⁴⁷ Nae Antonescu, *Reviste din Transilvania*, Biblioteca revistei Familia, Oradea, 2001, p. 291-292

⁴⁸ Stelian Vasilescu, *O experiență a dialogului interetnic: revista "Aurora" (1922-1923)*, în *Aurora*, 1993, nr. 1, p. 20

⁴⁹ Nae Antonescu, *op. cit.*, p. 292

⁵⁰ *Cele Trei Crișuri*, 1922, nr. 1-2, p. 28

Astfel, în editura “Cele Trei Crișuri” au apărut o serie de broșuri ale secției de propagandă “Crișul Negru”, care rememorați evenimente majore ale istoriei naționale. Până în anul 1925 s-au elaborat următoarele broșuri: *Praznicul unirii neamului* (de Gh. Tulbure), *Răsboiul României* (scris pentru popor, de Ovidiu Herlea), *Vechimea și originea elementului românesc în părțile Bihariei Bihorului* (de N. Iorga), *Adunarea de la Alba Iulia. 1 Decembrie 1918 și Colinde* (de Alex. Crina), *Frumosul ca înaltă suferință* (de Eugeniu Speranția), *De la frații de departe. Omagiul M.S. Regina Maria cu ocazia dezvelirii monumentului din Oradea-Mare* la 13 octombrie 1921, *Omagiul lui I.C. Brătianu* (cu prilejul comemorării centenarului nașterii lui, la 29 mai 1921, de N. Batzaria⁵¹), *Generalul Eremia Grigorescu* (de Ion Ursu⁵²), *Date noi asupra Revoluției lui Horea în Bihor – 1784* (de Nicolae Firu⁵³). Deși tipărite de multe ori în condiții grafice modeste, aceste broșuri au devenit accesibile din ce în ce mai mult unei pături sociale largi, care treptat s-a dovedit a fi receptivă la astfel de inițiative culturale⁵⁴

Pentru anul 1926 a fost editată broșura nr. 11, intitulată *Un precursor al unității: Iosif Vulcan* (de Octavian Goga). Era, de altfel, conferința susținută de poet cu ocazia comemorării cărturarului bihorean, în cadrul unui festival artistic organizat de Reuniunea “Cele Trei Crișuri” la 11 ianuarie același an⁵⁵.

Până în 1939, editura a tipărit 16 broșuri (publicații de propagandă națională) și numeroase materiale omagiale, care au avut un rol important în promovarea spiritului național românesc⁵⁶. Conținutul acestora exprima, în mod vădit “cerințele istorice” și culturale, care au determinat înființarea Reuniunii. Mai târziu s-a renunțat la ideea publicării broșurilor, conducerea având la dispoziție organe de presă mult mai rapide și mai cuprinzătoare pentru realizarea legăturii permanente cu cititorii interesați de cultură și de istorie⁵⁷.

Tot în editura tipografiei *Cele Trei Crișuri* s-a publicat și volumul de poezii traduse din poezii maghiari moderni de Iustin Ilieșu, care a militat sincer pentru o apropiere culturală firească între români și maghiari⁵⁸.

În anul 1923, activitatea publicistică realizată de George Bota, cunoscut de societatea orădeană pentru numeroasele sale articole publicate în revista

⁵¹ *Ibidem*, 1925, nr. 3, p. 52

⁵² *Ibidem*, nr. 2, p. 36

⁵³ *Ibidem*, nr. 8-9, p. 137

⁵⁴ Lucia Cornea, *Activitatea editorială românească în Bihor în perioada interbelică*, în *Crisia*, 1986, p.101

⁵⁵ *Cele Trei Crișuri*, 1926, nr. 3-4, p. 64

⁵⁶ *Ibidem*, 1939, nr. 9-10, p. 186

⁵⁷ Ion Bradu, *op.cit.*, p. 190

⁵⁸ *Cele Trei Crișuri*, 1923, nr. 10, p. 164

Cele Trei Crișuri, s-a concretizat într-un volum intitulat *Puncte de vedere* (filosofie, psihologie, pedagogie), ce a fost tipărit de aceeași editură. Volumul, cu un conținut eterogen, se adresa specialiștilor din domeniile enumerate, critica timpului apreciind fiecare articol ca fiind scris cu un acut simț de observație⁵⁹.

Cu prilejul jubileului de 10 ani al "Celor Trei Crișuri" s-a avut în vedere editarea unei lucrări comemorative și a unui "Almanah" (pe 1930), care să reflecte întreaga viață culturală a regiunii de la granița de vest a țării⁶⁰.

Un alt moment semnificativ din activitatea editorială a Reuniunii s-a remarcat în cursul anului 1936, când "Cele Trei Crișuri" a prezentat publicului larg un stand de carte foarte interesant, cu prilejul "lunii Bucureștilor". Așezat în centrul Pavilionului Fundațiilor Culturale Regale, standul a fost obiectul de atracție pentru vizitatori.

O parte a acestuia a fost destinată scrierilor istorice, care evidențiau latinitatea limbii și poporului român, în vreme ce un colț al standului era ocupat de o serie de cărți vechi ce purtau semnăturile unor personalități românești precum: Eliade Rădulescu, I. Brătianu, B. Delavrancea, I.L. Caragiale, Vasile Alecsandri, Take Ionescu, Mihai Eminescu, Gh. Sion etc.

Numeroșii vizitatori ai Pavilionului Fundației Regale au fost impresionați de activitatea Reuniunii "Cele Trei Crișuri", care a depus un efort considerabil pentru selectarea materialului, mai ales prin conducătorul acesteia.

Importanța activității Reuniunii și a revistei a fost remarcată și de regele Carol al II-lea. Acesta, după cea vizitat standul de carte orădean l-a felicitat pe directorul G. Bacaloglu, prezentându-l președintelui Cehoslovaciei, Eduard Benes⁶¹.

După această succintă prezentare a activității editoriale a Reuniunii, se impune și formularea unor aprecieri cu privire la rolul revistei *Cele Trei Crișuri* în peisajul cultural interbelic, ea fiind un veritabil mijloc de culturalizare pentru toți românii.

Ceea ce era pe vremuri pentru toți românii revista *Familia* editată de Iosif Vulcan, un izvor de fortificare sufletească, a devenit, sub un alt raport, în condițiile României Mari, revista *Cele Trei Crișuri*.

Atunci când frământări politice sterpe captau interesul marelui public dornic de senzațional, revista *Cele Trei Crișuri* își deschidea coloanele problemelor românești din părțile vestice ale țării, demonstrând mereu, cu date și cifre, că dincolo de interesele politice efemere, există interese permanente românești care se cer a fi cultivate⁶².

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 7, p. 115-116

⁶⁰ *Ibidem*, 1929, nr. 3-4, p. 53

⁶¹ *Ibidem*, 1936, nr. 5-6, p. 81-82

⁶² *Ibidem*, 1939, nr. 9-10, p. 183

Cronicile revistei *Cele Trei Crișuri*, îmbrățișând mișcarea culturală de pe granița de vest, unde “lupta se dădea mai înverșunat între ceea ce a fost și ceea ce trebuia să fie, sunt buletine de îmbărbătare, sunt îndemnuri și stimulente pentru această luptă”. Ele reprezentau un bun sufletesc, care întărea moralul “trupei luptătoare” și îi potența energia⁶³.

Apariția *Celor Trei Crișuri* a adus în spațiul bihorean interbelic puterea exemplului care a dovedit că un program cultural se poate realiza acolo unde convingerea adâncă și tenace urmărește un ideal nobil⁶⁴. Revista nu a fost doar o tribună românească în partea de vest a țării, ci mai mult o carte românească cu învățături bune și pentru cel ce trebuie să-și aducă aminte de neamul lui și de cultura acestuia, dar mai ales pentru cei chemați să cunoască și să se adapteze la realitățile statului național român unitar.

Pentru a fi mai convingătoare, revista *Cele Trei Crișuri* a inaugurat o serie de numere privind o singură chestiune, oferindu-i cititorului posibilitatea de a pătrunde în profunzimea spiritualității naționale, manifestată în artă, literatură, politică, economie, etc⁶⁵.

Deși evenimentele tragicului an 1940 au determinat diminuarea activității grupării redacționale, revista a continuat să apară, însă cu o oarecare neregularitate.

În condițiile politice noi, coloanele revistei prezintă cele mai felurite regiuni străine. Era o tactică aplicată de *Cele Trei Crișuri*, pentru a nu-și atrage adversitatea celor care dețineau puterea politică.

Atunci când teritoriile de nord-vest ale României au fost eliberate (toamna anului 1944), drumul spre Oradea a fost deschis pentru revistă, dar abilitățile utilizate în intervalul absenței devin obstacol insurmontabil⁶⁶.

Reuniunea și revista *Cele Trei Crișuri* s-au evidențiat timp de două decenii, prin dorința ferm exprimată și aplicată de a îmbrățișa și susține tot ce era simțire, gând și literă românească la granița apuseană a țării.

Intellectualitatea, țărănimea și slujitorii altarelor, au găsit în paginile acestei reviste un sănătos îndreptar moral, dar și un puternic mijloc de susținere a ideii de promovare a culturii la granița de vest a românismului⁶⁷.

Activitatea editorială a Reuniunii, alături de celelalte forme de activitate a depus un efort considerabil pentru propagarea culturii în toate segmentele sociale românești. Acest fapt s-a concretizat doar atunci când membrii și colaboratorii Reuniunii au înțeles că interesul personal și efemerul succes

⁶³ *Ibidem*, 1927, nr. 5, p. 89

⁶⁴ *Ibidem*, p. 182

⁶⁵ *Ibidem*, 1938, nr. 1-2, p. 3

⁶⁶ Eugeniu Speranția, *50 de ani de la întemeiere- Cele Trei Crișuri*, în *Familia*, 1970, nr. 4, p. 17

⁶⁷ *Cele Trei Crișuri*, 1940, nr. 1-2 p. 3

politic trebuie sacrificate pentru a lăsa loc faptei dezinteresate și întreprinzătoare, care putea conduce spre propășirea spirituală. Spre acest țel au fost chemate și naționalitățile conlocuitoare. Excluzivismul și xenofobia nu își aflau rostul în cadrul unei asociații culturale, care urmărea să canalizeze într-o singură forță toate energiile viabile creatoare de cultură.

Reuniunea culturală "Cele Trei Crișuri" a înțeles noile realități survenite în societatea românească după momentul 1918, când cuvântul tipărit începea să rupă chingile unei restricții impuse în mod arbitrar de stăpânirea străină, cartea în general nemaifiind apanajul unui cerc strâmt de privilegiați. Alături de alte societăți culturale (*Casa Națională a Județului Bihor, despărțămintele bihorene ale Astrei*, etc.), Reuniunea a avut un rol important în procesul de răspândire a cuvântului scris în societatea rurală bihoreană, care prin intermediul său se putea transforma la nivel mental și comportamental. Cursurile de alfabetizare inițiate la nivelul întregii țări, au deschis țăranului drumul spre studierea cărților, ceea ce echivala cu descoperirea unei lumi noi în care se regăsea și el.

Rezultatele concrete de pe vastul câmp cultural au fost lăsate generațiilor mai tinere, care în concepția societății culturale orădene, trebuiau "să ducă mai departe o luptă care se dovedește atât de folositoare pentru binele nației. Fiindcă nu e de-ajuns să te bucuri de ceea ce ți-a fost încredințat... Tăria e în râvna de a ști să păstrezi și păstrând să îndrepti pe calea desăvârșirii tot ceea ce rămâne strâns legat de cultură..."⁶⁸.

THE PRINTING ACTIVITY OF THE REUNION "CELE TREI CRIȘURI" DURING THE INTERWAR PERIOD

Summary

The cultural Reunion "Cele Trei Crișuri" was created in the autumn of 1919 in Oradea from the initiative of a group of local intellectuals. Its aim was the cultural emancipation of Romanians from the western boundary within the new realities created after the moment of 1918.

For achieving this purpose, the Reunion acted through the intermediate of specific means of cultural spreading (artistic and literary reunions, conferences, festivities, concerts, organization of libraries and museums), an important role having also the printing activity through which the Roumanian word printed was spread in Roumanian society from the interwar period.

No doubt that the Reunion was the best expressed in the cultural bihorean interwar landscape through the magazine *Cele Trei Crișuri* which become in

⁶⁸ *Ibidem*, 1935, nr. 1-2, p. 46

the same time with its appearance from 1920 its organ of press. Within its pages several various problems were dealt with. It was published various historical and literar articles, completed through the presentation of political. Social and cultural happened in the country and abroad. Each number of the magazine included a certain topic presented and sustained through the intervention of his different writers of the country.

Around the magazine *Cele Trei Crișuri* was started also the action of making closer the Romanian- Hungarian cooperation through the intermediate of culture. A first step was achived through the creation of the magazine *Aurora* (1922-1923) with bilingual articles which encouraged the process of reciprocal translations from the two literatures.

Starting with the year 1923, the Reunion edited a magazine destined mostly at the problems of Romanian village, being entitled *Cele Trei Crișuri pentru popor*.

Another aspect of the printing activity was the printing of some brochures regarding the national propaganda (until the year 1939 were printed 16 brochures of this type) which contributed to the promotion of Romanian culture.

Beyond all the difficulties whit which the Reunion was confronted, it can be noticed an energetic cultural activity initiated of by this for the cultivation of Romanian population from the western boundary of Romania.